

ВІДГУК

офіційного рецензента, кандидата мистецтвознавства,
доцента кафедри музичного мистецтва Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Єрмоєнка Андрія Юрійовича

на дисертаційне дослідження Шумакової Єлизавети Володимирівни
на тему:

«ФОРТЕПІАННІ ОБРОБКИ ОПЕРНОЇ МУЗИКИ ХІХ СТОЛІТТЯ ЯК ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД: ІСТОРИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ ТА ДРАМАТУРГІЧНИЙ АСПЕКТИ»

представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

Опрацювання матеріалів дисертаційного дослідження Шумакової Є. В. на тему: «Фортепіанні обробки оперної музики ХІХ століття як художній переклад: історико-стилістичний та драматургічний аспекти» дозволяє сформулювати певні висновки щодо актуальності, наукової новизни, апробації, практичного значення здобутих результатів дослідження, яке винесене на захист.

Актуальність теми дисертаційної роботи та зв'язок з науковими програмами. Фортепіанні обробки оперної музики є унікальним явищем, що поєднує два різних жанри — оперу та фортепіанну музику. Це надає можливість досліджувати обробки як форми художнього перекладу. Аналіз цих творів дозволяє глибше зрозуміти стильові тенденції епохи. Дослідження ролі драматургії в обробках відкриває нові перспективи для вивчення передачі емоційного і смислового сюжетів оперних творів, через інструментальну музику. У ХІХ столітті фортепіанні транскрипції та парафрази набули популярності завдяки зростанню ролі фортепіано, інструмента як для домашнього, так і професійного концертного виступів.

Хоча деякі аспекти фортепіанних обробок оперної музики вже досліджені, інтеграція історико-стилістичного та драматургічного підходів є рідкісною, що робить дане дослідження *новаторським*. Фортепіанні обробки

можна розглядати як унікальний спосіб перекладу великоформатних музичних творів для сольного чи ансамблевого виконання. Вони стали важливим засобом збереження та трансформації оперної спадщини, сприяючи її інтерпретації в нових умовах. Адаптація оперної музики для фортепіано є своєрідним художнім перекладом, що передбачає збереження драматургічної цілісності, стилістичних особливостей і емоційного змісту. У XXI столітті спостерігається зростаючий інтерес до відновлення жанру обробок оперної музики, що включає вивчення й популяризацію фортепіанних обробок як важливого культурного феномену.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, завдань, методів, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовані та детально викладені основні положення роботи. Використані методи дослідження сприяють досягненню поставлених у роботі завдань. Зокрема, *метод цілісного аналізу*, який об'єднує структурно-композиційний, драматургічний, інтонаційний, гармонічний, фактурний аналіз. Методи *порівняльного та інтерпретаційного аналізу*; *історичний метод* – кожен твір розглядається в контексті епохи з урахуванням стильових параметрів; *порівняльно-зіставний та структурний аналіз*, що застосовувалися при аналізі композицій, які демонструють мистецтво фортепіанних обробок оперної музики; *жанрово-стильовий* – для виявлення характерних жанрових ознак; *композиційно-драматургічний* (для визначення драматургічного аспекту); *семантичний* – для розкриття смислового змісту фортепіанних обробок; *аксіологічний* – який дозволив з'ясувати унікальну цінність досліджуваних мистецьких зразків.

Аналітичний матеріал дослідження склали клавіри опер XIX століття та ноти художніх перекладів оперної музики. До аналізу були залучені опери та фортепіанні обробки їх музичного матеріалу: Л. ван Бетховена; Й. Н. Гуммеля; Ф. Калькбрєннера; Ф. Гюнтена; С. Тальберг; А. Гензельта; А. Фумагаллі; Ф. Бузоні; М. Мошковського; Ф. Ліста та інших.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертації. Теоретична цінність.

Наукова новизна дослідження полягає в наступних аспектах: *вперше* в українському мистецтвознавстві:

- в історичній ретроспективі розглянуто формування та розвиток явища художнього перекладу оперних творів протягом XVIII – початку XX століть;

- запропоновано періодизацію розвитку традиції художніх перекладів;

- до наукового обігу уведено маловідомі твори низки західноєвропейських композиторів (С. Тальберга, А. Фумагаллі, Ф. Калькбренера, Ф. Гюнтена, Ш. Алькана);

- визначено драматургічні особливості художніх перекладів в контексті стильових змін в музичному мистецтві;

- узагальнено результати жанрового розвитку художніх перекладів протягом двох століть.

Дисертаційне дослідження представлено у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. В анотації та у вступній частині висвітлено основні положення роботи; чотири розділи є самостійними, проте в цілому складають завершену гармонійну композицію, та дають змогу детально заглибитися у дослідження; джерельна база є достатньо великою, репрезентативною, доцільною до вибору хронологічного періоду та складається із 219 найменувань.

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень.

За темою дисертаційного дослідження опубліковано 5 публікацій, з яких 3 статті – у спеціалізованих фахових виданнях, рекомендованих та затверджених МОН України; 2 статті – апробаційного характеру. Матеріали дослідження апробовані на 2 всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Перший розділ «Художній переклад в музиці: історичний та джерелознавчий аспекти». Історичний огляд розвитку практики транскрипції музичного матеріалу надав можливості визначити основні етапи цього

тривалого процесу, який розпочинався з поліфонічних жанрів XV–XVI століть. В них формувалися та відпрацьовувалися методи роботи з музичними темами (прикладом є твори Палестрини). Цей етап позначено як передісторія, або підготовча фаза.

В практиці художніх перекладів (за терміном О. Жаркова) визначено три основних періоди. *Перший* з них пов'язаний з інструментальними жанрами світської музики XVII – XVIII століть (перш за все варіаціями) та розвитком приватного музикування, оскільки виникла потреба пристосувати велику кількість творів до камерної обстановки. В якості прикладу представлено творчість Дж. Фрескобальді, Й. С. Баха, Г. Ф. Телемана, Г. Ф. Генделя.

Межі *другого періоду* охоплюють кінець XVIII і майже все XIX століття (умовно до вісімдесятих років). Його початок визначається появою перших зразків обробок оперного матеріалу. В свою чергу, період має свої етапи: *перший етап*, коли почали з'являтися варіації та фантазії на оперні теми, – це етап становлення нових і оновлення вже існуючих жанрів, пов'язаний з демонстрацією технічних можливостей виконавців.

Третій період умовно починається з 80-х років XIX століття і охоплює наступне XX століття. Його початок обумовлений стильовими змінами у музичному мистецтві (розвитком модерністичних течій з їх новою філософією, кардинальним оновленням музичної мови і жанрової системи). Етап з 1880-х років до, орієнтовно, 1910-х років можна вважати перехідним, оскільки саме в цей період відбуваються великі зсуви в суспільному житті і мистецтві як його віддзеркаленні. Це обумовило початок нової стильової епохи, трансформацію музичного мислення і як наслідок музичної мови, а також жанрової системи.

Другий розділ дослідження «Оперні переклади в процесі жанрового розвитку від Л. Бетховена до Ф. Ліста».

XIX століття — це епоха, яка принесла із собою підвищений інтерес до індивідуальних емоцій, образності та синтезу мистецтв. Опера, як і фортепіанна музика, переживала свій злет. Модернізація фортепіано сприяла розширенню виконавських можливостей. Відмінності між клавикордом XVIII століття і

сучасним фортепіано дали змогу композиторам досягати небувалої виразності і технічної досконалості.

Людвіг ван Бетховен не писав фортепіанних транскрипцій оперної музики в прямому сенсі, але його творчість значною мірою вплинула на жанровий розвиток. Його використання оперних принципів у фортепіанних сонатах, наприклад Соната №23 "Апасіоната", демонструє драматизм і масштабність, притаманні опері. Бетховен також створював варіації на популярні мелодії, що можна розглядати як ранню форму фортепіанних обробок. Франц Шуберт у своїх транскрипціях звертався до оперної мелодики з натхненням до її ліричного потенціалу. Його фортепіанні варіації на теми з опер К. Вебера демонструють тонке розуміння вокальної природи музики. Фредерік Шопен використовував оперні прийоми в своїх баладах і ноктюрнах. Його виконавська манера часто порівнюється з вокальним "бельканто". Ференц Ліст вважається одним із найвидатніших майстрів фортепіанних обробок оперної музики. Його транскрипції, такі як "Ремінісценції з опери Дон Жуан" В. Моцарта, "Фантазія на теми з опери Лючія ді Ламмермур" Г. Доницетті, стали взірцем технічної віртуозності та довершеності драматично-ідейного змісту.

Третій розділ дослідження **«Фортепіанні обробки Ференца Ліста як яскравий приклад втілення оперних тем у фортепіанній музиці»**.

Ференц Ліст (1811–1886) – видатний угорський композитор, піаніст-віртуоз, диригент та педагог, який значно вплинув на розвиток європейської музики XIX століття. Його фортепіанні обробки оперних тем стали однією з найяскравіших сторінок в історії фортепіанної музики.

У XIX столітті опера була надзвичайно популярним жанром. Арії з опер звучали в театрах, салонах і домашніх концертах. Ференц Ліст став одним із найвидатніших композиторів, який розробив жанр фортепіанних обробок. Фортепіанні обробки Ф. Ліста поділяються на транскрипції, фантазії та парафрази. Ліст часто використовував теми з опер Джузеппе Верді, Вольфганга Амадея Моцарта, Гаetano Доницетті, Джоаккіно Россіні, Ріхарда Вагнера та інших. Його обробки завжди підкреслюють найвиразніші риси оригінального

твору. Ф. Ліст створював обробки, які були справжнім викликом для піаністів. Він використовував масштабні пасажі, октави, трелі, арпеджіо та складні гармонійні ходи, що демонстрували багатство технічних можливостей фортепіано. У своїх обробках Ф. Ліст зберігав драматичну глибину та емоційну напруженість оперного оригіналу. Він майстерно передавав характер персонажів та атмосферу опери через фортепіанну фактуру. Фортепіанні обробки Ференца Ліста є унікальним явищем у музичному мистецтві. Вони поєднують віртуозність, глибину і художню довершеність.

Четвертий розділ «**Жанр художніх перекладів від кінця XIX до початку XX століття**». Еволюція жанру оперних фантазій і транскрипцій у другій половині XIX — першій половині XX століття характеризується розмаїттям творчих методів і різноманітністю стилістичних прийомів. Протягом цього часу композитори використовували теми, пов'язані з оперою, як основу для музичних інтерпретацій, які поєднували творчість, імпровізацію та глибоку повторну інтерпретацію оригіналу.

Приклади творчості Ганса фон Бюлова, Карла Таузіґа, Моріца Мошковського та Ферруччо Бузоні показують, що автори успішно включали оперні концепції в інструментальні форми, використовуючи різноманітні музичні та художні техніки. Вони винайшли нові музичні жанри, які додали оригінальній опері індивідуальності. Подібного роду художні обробки не лише сприяли популяризації опери, а й слугували винятковими зразками фортепіанної музики.

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам. Дисертація Шумакової Є. В. «**Фортепіанні обробки оперної музики XIX століття як художній переклад: історико-стилістичний та драматургічний аспекти**» є ґрунтовним дослідженням і суттєво доповнює науковий доробок в цій галузі. Завдання, які поставлені в роботі виконані, а мета дослідження — досягнута. Матеріали публікацій охоплюють коло наукових проблем, які висвітлені у дисертації. Результати наукового дослідження мають інноваційний характер. Робота за структурою відповідає вимогам Міністерства

освіти і науки України щодо написання дисертацій, а її авторка Шумакова Є. В. заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 025 «Музичне мистецтво».

Кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри музичного мистецтва
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка

Андрій ЄРЬОМЕНКО

Підпис Єршоменка А.
засвідчую
Фраківець Т. Кат.
Д.и. Дученко
13 " 07 2025 р.